

La Guerra de Successió en l'obra de l'historiador valencià Vicent Boix (1813-1880)

Vicent Josep Escartí
(Universitat de València — IIFV)

1. A propòsit de Vicent Boix i Ricarte (1813-1880)

Probablement l'historiador Vicent Boix i Ricarte (1813-1880) és un dels pocs personatges del XIX valencià que ha merescut, de tant en tant, l'atenció dels estudiosos. Fins al punt que, ara com ara, disposem d'alguns treballs biogràfics que ens reporten la seua trajectòria vital amb bastant de detall i, per altra banda, la seua contribució com a escriptor —i sobretot com a cronista— ha estat, si més no, contemplada, per un bon grapat d'autors del segle XX.¹ Això, entre altres coses, no fa més que evidenciar el relatiu prestigi que, per diferents motius —i ja des de la mateixa època de la Renaixença—, ha gaudit entre la intel·lectualitat valenciana. De fet, per cenyir-nos a la cronologia estricta renaixencista que ara ens interessa, convindria assenyalar com el mateix Constantí Llombart —un dels pares del moviment de regeneració cultural i lingüística a València, juntament amb Teodor Llorente— ja li dedicava una entrada ben generosa al seu volum bibliogràfic que portava el significatiu títol de *Los fills de la morta-viva*, i que es va publicar a València, el 1883, en haver estat premiada pel consistori dels Jocs Florals valencians del 1879. No entraré ací a valorar el treball de Llombart, que ben probablement beu en el treball de qui fou secretari de Boix, afillat seu i marmessor, Francesc Dechent (1880), per oferir-nos-en moltes dades, però sí que convé destacar com, en aquest cas —com que l'unia una relació personal—,

1. Ens estalviem, ara, citar les aportacions que s'han fet, des de l'àmbit filològic —i no només— a valorar l'obra de Boix, i remetem el lector al recentíssim treball de Martí (2014).

no escatima en detalls i, per altra banda, no s'està de fer un judici de valor que, tot i ser laudatori, també conté una crítica no menys certa i que s'hauria pogut aplicar perfectament a ell mateix, com veurem.

De fet, Llombart (1883: 300-312) rere oferir-nos dades de la infantesa desgraciada de Boix, de la seua formació a l'Escola Pia de València, el seu ingrés en l'esmentat ordre educador i de la seua posterior secularització —el 1837—, s'entreté a referir-nos els diferents llocs que va ocupar en l'exèrcit i l'administració i, tot seguit, esmenta la seua producció literària dramàtica —que no passa de mitja dotzena d'obres— i entre les quals destacaríem —com en altres casos—, pel seu to històric, *Jacobo el Templario* —de clares ressonàncies medievals— i *Carlos III en España*, que, fins ara mateix, no hem pogut localitzar i que, segurament, feia referència al Borbó d'aquell nom, i no al rei del mateix nom de la casa d'Àustria, al qual, en altres obres seues, com veurem més avall, sempre anomena «arxiduc». Llombart, per altra banda, ens ofereix informació sobre la carrera «acadèmica» de Boix: rector del Col·legi de Nobles de Sant Pau durant uns mesos, el 1843, ja que va dimitir; comissionat, el 1844, per a formar un catàleg «de tots els monuments y objectes artístichs de la província» (Llombart, 1883: 303), escollit en membre corresponent de l'Institut històric de França (1845), catedràtic d'Història a la Facultat de Filosofia de la Universitat de València des del 1847 —tot i que ja havia ocupat les càtedres de Perfeccionament del llatí i de Retòrica i Poètica, abans—; cronista de València des del 1848 —càrrec a què el mateix Llombart aspiraria—; soci de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País, de València, censor de teatres, acadèmic corresponent de mèrit de l'Acadèmia Espanyola d'Arqueologia i de la d'Història (1853); soci corresponent de l'Institut Arqueològic de Roma i del de Berlín, etc. i mereixedor de distincions honorífiques per part del govern de l'estat, que li atorgà diferents condecoracions, sempre en relació al seu mèrit intel·lectual. Sense oblidar, a més, que Boix detentà la presidència honorífica de Lo Rat Penat, la institució valencianista fundada pel mateix Llombart (Llombart, 1883: 303-304, 308-309, 311).

De major interès, actualment, és l'inventari que ofereix Llombart de les obres de Boix: des de novel·les històriques d'estètica romàntica a tractats i manuals d'història d'Espanya, passant per discursos, relacions de festes i solemnitats, versos, peces teatrals per a xiquets

—*milacres* vicentins que va redactar, precisament, en català—, col·laboracions en premsa periòdica, discursos —com el pronunciat als Jocs Florals de Barcelona, el 1877, també en català— (Llombart, 1883: 305) i, pel que fa a l'interés renaixencista de Llombart, la poesia «Recort als poetes de Catalunya», que arriba a reproduir íntegrament (Llombart, 1883: 306-308). Un comentari a banda mereix, per part del renaixencista valencià, la *Historia de la ciudad y reino de Valencia* que, impresa en tres volums els anys 1845-1847, «fon, sens dubte, l'obra qu'ab son reconegut mèrit acabà de posar lo sagell a sa mereixcuda fama» (Llombart, 1883: 304).

Llombart, com ja hem dit, professà una admiració sincera per Boix, al qual qualifica com «una de les més llegendàries glòries de nostra pàtria» (Llombart, 1883: 301), i, pel fet d'haver-lo tractat personalment, reconta fins i tot anècdotes de la seua infantesa o, amb més detall —i fent servir com a font, també, un article de Teodor Llorente, com ell mateix ens hi indica—, narra amb molts detalls els darrers mesos de vida i el soterrar públic de l'historiador valencià (Llombart, 1883: 309-311), un esdeveniment que, pel que sembla, va commoure la societat benpensant del moment a la capital de l'antic regne de València i on es van prendre diferents mesures per preservar la seua memòria, com també ho va fer Lo Rat Penat. Però, tot i aquest afecte que devia de ser innegable en el bibliògraf renaixencista, no s'està de fer, a la fi del seu article, una valoració que, com ja hem avançat, sembla molt correcta encara ara:

Boix ha eixercit gran influència en la cultura y l'adelantament de nostre país, y assegurat té un honrós lloch en la història literària de València. Los llibres qu'escrigué, que són molts y de variats gèneros, no pasaran a la posteritat com a modelos. Ses poesies, plenes de sentiment y de pasió, són incorrectes y monòtones; ses noveles estan fluixament tramades y ses històries són compilacions fetes de presa, sens pèndrer los datos de les primeres fonts ni confrontar-los ab l'esmero que requerix la crítica moderna. Emperò, aixina y tot, eixes obres marcaren un nou camí y donaren un vigorós impuls a la restauració literària. València, tal com nos la pinta en sos llibres, en ses arengues, en ses llisons, ab sos justícies y jurats, ab sa Senyera del Rat Penat y sos penons gremials, ab son Centenar de la Ploma y son rey Arlot, alborotada al repich de la Campana de la Unió o al crit de guerra dels agermanats, era la image de nostre brillant pasat, que

surgia sonrient de la tomba a la veu evocadora de nostre croniste, y ell nos inspiraba eixe amor a les glòries valencianes, que hui servix de lema a sos deixebles, als qui correspon completar, ab la indagació escrupulosa y la severa crítica, l'obra ab tant d'amor escomençada per lo mestre (Llombart, 1883: 311-312).

I val a dir que Llombart — tot i que pateix dels mateixos defectes que ara li retrau a Boix — va estar molt encertat en la ponderació que en féu, dels escrits del cronista de València. Segurament, la seua gran vàlua va ser saber mostrar als seus coetanis el passat valencià de manera suficientment atractiva com perquè s'hi interessassen i, alhora que estimaven aquells temps remots, mirassen de no voler perdre determinats senyals d'identitat pròpia i, això, amb el temps, donaria com a fruit la Renaixença que a casa nostra encapçalarien el mateix Llombart (Estrela, 2013) i, ja molt més contundentment, Teodor Llorente (Roca, 2011). En certa mesura, la tasca de Boix va ser la d'un «divulgador» de la història valenciana, motivat en part pels esdeveniments del seu temps, però, també, pels corrents culturals romàntics i per una sincera admiració i estima per tot allò que era valencià. Vicent Boix va despertar consciències — des de l'òptica històrica —, com igualment ho va fer a Catalunya el també historiador i lletraferit Víctor Balaguer (Comas, 2004), amb qui el mateix Boix (Rodrigo Mancho, 1993) i, encara, després, Llombart, van estar en contacte.

D'altra banda, hem de recordar, ara, com Llorente, en una ressenya a un llibre pòstum de Boix, publicada a la *Revista de Valencia* (1880: 43) ponderava així la seua figura, amb unes paraules que semblen clarament les inspiradores de les llombartianes citades més amunt:

Boix tiene asegurado un lugar honroso en la historia del movimiento intelectual de Valencia, no tanto por el valor intrínsevo de sus obra, como por el impulso que dio a la restauración literaria entre nosotros. Su carácter entusiasta, expansivo y propagantista, su amor a la juventud estudiosa, su apasionamiento por las cosas de Valencia, el calor del alma que ponía en todo, convirtiéronle en apóstol de la esa restauración y querido maestro de los que a ella se consagraron. Sus poesías incorrectas, pero llenas de vida y sentimiento; sus novelas escritas de prisa, y sus historias flojamente hilvanadas y cuyos datos no siempre se tomaba el trabajo de confrontar, abrían un camino nuevo, en el cual han recorrido ya los escritores y el público bastante trecho, para que pierdan sus obras el interés que tuvieron en su época.

Nascut a Xàtiva, quan la família fugia de la invasió francesa napoleònica, d'origens tan humils que Llombart arriba a explicar com «sa desitjada mare» anava «folla y demanant de porta en porta almoyna per l'amor de Déu, sens que ell poguera donar-li nengun socós» quan ella ja era religiós escolapi (Llombart, 1883: 301), Boix es va vincular a opcions liberals i les va defensar sempre, fugint, però, dels extrems, com quan va refusar ser nomenat «individuo de la junta cantonal», càrrec al qual va renunciar, en efecte, però que es va veure obligat a acceptar i pel qual, després, se li formà consell de guerra, que l'exculpà. Un episodi que, tot i acabar bé, en opinió del biògraf, va ser el desencadenant de la seua mort, esdevinguda pocs anys després, el 7 de març de 1880 (Llombart, 1883: 308-309). Boix, d'un bressol tan humil, arribà a una tomba amb honors municipals i reverències d'un ampli sector de la societat valenciana del seu temps. I tot això, sens dubte, per la seua activitat intel·lectual i cultural. Molt probablement, com a conseqüència de l'èxit que li va comportar la seua *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, que provocà, al seu torn, el seu nomenament com a cronista oficial, un càrrec que feia temps que no ocupava ningú.

L'obra més emblemàtica de Boix —la *Historia de la ciudad y reino de Valencia*—, tingué l'encert de reprendre la tradició historiogràfica local que havia quedat pràcticament truncada al segle XVII, amb Escolano. Per altra banda, la seua concepció de la particularitat cultural valenciana —dins la Corona d'Aragó i, també, dins el conjunt de la monarquia hispànica, primer, i de la monarquia espanyola i borbònica, després— el portà a gaudir de la simpatia i l'afecció de les generacions futures. Fins al punt que, més enllà d'allò que era imaginable, el 1988, l'editorial Albatros reeditava, a València, aquells tres volums, en facsímil, amb una justificació anònima —però potser de la ploma de Joan Fuster— que, a les solapes dels volums, indica que, el treball de Boix «supone la reinmersión del País Valenciano moderno en su propio pasado, y es, sobre todo por lo que se refiere a los inmediatos acontecimientos decimonónicos, de los que el autor había sido testigo privilegiado, una mina de datos.» Per la seua banda, el 1980 s'havia fet ja una edició, prologada per qui acabaria sent rector de la Universitat de València, Pedro Ruiz Torres, a Barcelona, sota el títol d'*Historia del País Valenciano* (Boix, 1990).

2. La passió historicista de Boix

Si fem només una ullada a la producció escrita de Vicent Boix, allò que més destaca és, precisament, la seua afecció per la història i, més concretament, la història valenciana. No és ara el moment de fer un recorregut detallat per les seues obres, però sí que convé assenyalar-ne alguns aspectes. En primer lloc, el fet que del conjunt de la producció escrita per Boix, quasi una vintena d'obres podrien encabir-se sota l'etiqueta d'«historiografia» — en un sentit lax del terme, òbviament. I, si el romanticisme, com és ben sabut, es mirava el passat nacional amb bons ulls, cercant d'extraure models i referents, en el cas de Boix encara hauríem d'afegir dos aspectes que, potser, incorporarien nous matisos. El primer, la formació com a religiós el portaria, per exemple, a traduir a l'espanyol i publicar un volum intítulat *Historia del Antiguo y Nuevo Testamento* (València, Ventura Lluch, 1841), obra del francès barroc Isaac-Louis Le Maistre de Sacy, d'història sagrada. Per altra banda, el seu liberalisme el portà a interessar-se pels Furs i el sistema foral valencià, seguint en bona mesura els treballs del també valencià Francesc Xavier Borrull (1745-1837), i proclamant un cert foralisme que es transformava, als ulls de Boix, en un precedent de les constitucions espanyoles del XIX que tanta tinta i tants enfrontaments varen suscitar. I una bona prova de l'interés de Boix pels Furs dels valencians serà el seu treball *Apuntes históricos sobre los fueros del antiguo Reino de Valencia*, que es publicaria, sense nom d'impressor — però a la impremta del també liberal Marià de Cabrerizo — el 1855, a València. Tanmateix, per damunt dels interessos en la història sagrada o en la legislació històrica amb mires al seu aprofitament polític, en l'obra historiogràfica de Boix abunda la dedicació a la memòria local i, encara, regnícola, com veurem.

Així, convé assenyalar que, si el 1844 publicava la *Memoria histórica de la apertura de las capillas de San Vicente y de los Reyes en el extinguido convento de Santo Domingo de Valencia* (València: Josep d'Orga, 1844), l'any següent ja començà a publicar la seua obra magna *Historia de la ciudad y reyno de Valencia*, en tres volums, que acabaria de veure la llum el 1847 a la impremta de Benet Monfort, i que li va comportar el nomenament de cronista de la ciutat, com ja hem dit. Des d'aquell càrrec publicarà una sèrie de textos destinats a mantenir la

memòria local i del país, com ara el relat de les festes dedicades a sant Vicent Ferrer (*Fiestas que en el siglo IV de la canonización de san Vicente se celebraron en Valencia*, València: Josep Rius, 1855); *Xàtiva: Memorias, recuerdos y tradiciones de esa antigua ciudad* (Xàtiva: Blai Bellver, 1857); *Fiestas reales: descripción de la cabalgata y de la procesión del Corpus* (València: Regeneració Tipogràfica d'Ignasi Boix, 1858), una *Memoria histórica de la inundación de la Ribera de Valencia, en los días 4 y 5 de noviembre de 1864* (València: La Opinión, 1865), unes *Memorias de Sagunto* (València: Josep Rius, 1865), i d'altres escrits per l'estil, incloent una relació topogràfica de València (*Valencia histórica y topográfica: relación de sus calles, plazas y puertas*, València: Josep Rius, 1862-1863) —que segurament deu molt a l'obra de Marc Antoni d'Orellana, que llavors només corria manuscrita—, a més de diferents obres destinades a salvaguardar el record de personatges valencians més o menys antics (persones religioses, artistes, etc.) i que seria llarg d'enumerar, ara.² Sense oblidar que, derivades de la *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, i ampliades i retocades, publicaria dues obres seues de caire semblant: *Crónica de la provincia de Valencia* (Madrid: Rubio y Compañía, 1867) y *Crónica de la provincia de Alicante* (Madrid: Rubio, Grilo y Vitturi, 1868). Finalment, i dins el camp estricte del que podem anomenar historiografia —però ara concebuda com una matèria curricular dels estudiants—, cal esmentar el seus *Elementos de historia general y particular de España* (València: Josep Rius, 1862) i els *Elementos de historia universal* (València: Juan Mariana i Sanz, 1873), que assoliren un gran èxit, en ser textos escolars.

Encara, hauríem d'inventariar en aquest moment dos grups de textos que, també, posen de relleu l'interés per la història valenciana. En primer lloc, cal que parlem de les seues novel·les d'ambientació històrica, tan del gust del romanticisme, i entre les quals destacaríem *El encubierto de Valencia, novela original del siglo XVI* (València: Josep Rius, 1852) —que conegué una segona part publicada el 1859—, *La campana de la Unión* (València: El Mercantil Valenciano, 1863 —reeditada a Barcelona, el 1866; i *Omn-Al-Kiram o La expulsión de los moriscos* (València: El Mercantil Valenciano, 1864).

2. Una primera aproximació a un inventari, més o menys complet, de l'obra de Boix, es pot trobar al ja citat text de Llombart (1883). Fa relació de la seua obra, pràcticament al complet, Martí i Badia (2014: 71-72).

Per una altra banda, i en tant que pretenen recrear el període medieval a la Corona d'Aragó, amb sant Vicent Ferrer com a protagonista, podem considerar també que cauen en l'àmbit dels interessos historicistes de Vicent Boix els seus *milacres*, és a dir, les petites obres de teatre concebudes per ser representades per infants, en «altars» —o taulats— en determinats llocs de la ciutat de València, dins les celebracions anuals dedicades al taumaturg valencià, i que mantenen la llengua pròpia del país majoritàriament. Boix, d'aquest gènere, ens ha deixat una dotzena d'escrits en català que encara demanen la seua edició crítica, ja que, sens dubte, tenen un evident valor.³ Els títols d'aquesta producció adreçada als infants, ja són prou eloqüents: *Els hòrfens de sen Visent* (València: Josep Maria Ayoldi, 1860); *El Pendó de València* (València: Josep Mateu Garín, 1860); *L'Oràcul de Caspe* (València: M. Piles, 1861); *Lo rey y l'apòstol* (València: Josep Mateu Garín, 1862), *Lo àngel y lo diable* (València: El Avisador Valenciano, 1865); *La pau de Molvedre* (València: Salvador Martínez, 1865); *Lo toch de somatén* (València: Josep Doménech, 1870); *Los de fora y los de dins* (València: Vídua i Fill de Mariana, 1880), etc.

També, per últim, esmentarem algunes seues altres composicions en la nostra llengua que, en conjunt, només recentment han estat estudiades (Martí i Badia, 2014) i que, potser, en varen ser més, si fem cas de les indicacions que fa Constantí Llombart —que no estan massa clares, però, si fan referència a l'obra en general de Boix o a les escrites en català: «n'hi an moltíssimes insertades en los antichs periòdichs *La Tribuna*, *El Cid*, *La Situación*, *El Eco del Comercio*, *El Fénix* y alguns més que no guardem ara memòria» (Llombart, 1883: 305).

Finalment, i malgrat que només ho esmentarem de passada, fins i tot és ben fàcil de detectar la passió per la història dels temps forals valencians en l'obra de Boix, quan fem una ullada als títols de la seua producció en vers, que es publicà en diferents volums.⁴ No abundarem en cadascuna d'elles, però esmentarem, a tall d'exemple *El poeta y*

3. Actualment es troba en premsa una edició dels milacres vicentins boixians, a cura de Joan Vicent Fuertes Zapata, per a la Institució Alfons el Magnànim.

4. Els diferents volums que contenen aquestes obres són. *Obras poéticas de Don Vicente Boix, cronista de Valencia: poesías históricas y caballerescas*, València: Josep Ferrer d'Orga, 1850; *Obras poéticas de Don Vicente Boix, cronista de Valencia: poesías líricas y dramáticas* (València: Impremta del Correccional, 1851); i *Obras literarias selectas* (València: Doménech, 1880), que ja es publicà pòstuma, per Llo-

la sombra del rey don Jaime, Al antiguo Pendón de Valencia, La expulsión de los moriscos, El castillo de Ambra, La hija de Zeit, o Jacobo el Templario, entre d'altres, publicades totes al seu volum de *Poesías líricas y dramáticas* (1851).

En resum, l'interés per la història, en Boix, derivava dels postulats del romanticisme —com ja hem esmentat— i tenia, com en altres casos, i en bona mesura, en la figura de Walter Scott, el seu model. No debades, per exemple, el mateix Boix dedicarà un poema al literat anglès (*A la memoria de Walter Scott*), que es publicà en primer lloc a *El Fénix* (23-XI-1845) i després, al ja esmentat volum de *Poesías líricas y dramáticas*. Un nacionalisme romàntic, doncs, que en el cas de Boix va adquirir un claríssim component valencià que, per això, seria tan valorat per les generacions renaixencistes que el seguiren, en els anys següents. Un romanticisme nacional valencià que ja ha estat destacat fa temps (Ortega, 1987) i que no quadra, des de la nostra òptica, amb la visió d'un Boix espanyolista i folkloritzant només, que seria la imatge que d'ell va extraure Vicent Escrivà (1988).

3. La Guerra de Successió en l'obra de Boix

Bàsicament, Boix es va ocupar de la Guerra de Successió al País Valencià en tres de les seues obres historiogràfiques. Però, amb una visió més extensa, al llibre VIII del tom II de la seua *Història de la ciudad y reino de Valencia* (1845-1847), i, en tant que va ser la base per a les altres dues —*Crónica de la provincia de Valencia*, del 1867; i *Crónica de la provincia de Alicante*,⁵ del 1868—, serà aquella primera la que prendrem com a referència fonamental en aquest cas, per fer-ne l'anàlisi.⁶

rente. Caldria afegir, també, *El rey cabalga: leyenda en cinco romances* (València: Josep Rius, 1848).

5. En el cas de les terres alacantines, Boix, a més d'utilitzar part de la informació que havia ja elaborat per a la seua *Historia de la ciudad y reyno de Valencia*, en els aspectes concrets d'aquell territori, segueix, com ell mateix declara, «al historiador Jover» (Boix, 1868: 41), que deu ser, sens dubte, Nicasio Camilo Jover, en la seua *Reseña histórica de la ciudad de Alicante*, publicada el 1863.

6. Deixem al marge, de moment, altres obres historiogràfiques de Boix, més generalistes, com ara els *Elementos de historia general y particular de España* (València: Josep Rius, 1862) i els *Elementos de historia universal* (València: Joan Mariana

En efecte, Boix havia advertit, a la introducció de la seua obra, que, per tal d'escriure la història dels valencians, la seua voluntat havia estat anar «recorriendo nuestros anales venerables y nuestros siglos heróicos para recopilar en una sola la historia general de Valencia, desde su fundación hasta llegar a la época precisa que más había llamado nuestra atención» (I: s. p.) —en referència, aquesta darrera «época precisa», als temps viscuts pel mateix autor. També havia assenyalat com «nosotros, que profesamos una veneración profunda a nuestros antiguos historiadores y literatos de Valencia, satisfacemos por nuestra parte una necesidad literaria, recogiendo aquellas obras venerables y formando, con la crítica que reclama la más severa despreocupación, una historia completa de nuestra ciudad y reino» (I: s. p.). I, per tant, hi havia la voluntat de destriar el gra de la palla. A més, Boix advertia que «referiremos los hechos, sin comentarios y sólo con aquellas cortas y precisas reflexiones que creamos de oportunidad, o para hacer más inteligible un pasage histórico, o que naturalmente pueden ocurrir a los más desimpresionados y justos» (I: s. p.). Aquesta era una pretesa objectivitat i asèpsia. Perquè la seua vinculació als liberals el posava clarament sota la sospita de poder seleccionar els episodis al seu criteri i de comentar-los partidistament. I és per això que afegeix: «cualquiera que sea hoy nuestra creencia política, reservada para el lugar respetable de nuestra conciencia, al escribir la historia seremos únicamente historiadores. Y si a pesar de la verdad con que los desengaños suelen producirse, se diera una interpretación maliciosa a algunos de nuestros pensamientos, protestamos de la manera más solemne contra esas suposiciones injustas» (I: s. p.).

Veurem com, tot i aquestes declaracions d'intencions, en el fragment que analitzarem, Boix no pot substraure's d'alguns dels vicis dels historiadors i, encara, dels homes en general: contemplar la història des de l'òptica dels seus propis ulls, no exercir la crítica ponderada i justa, quan cal, sobre les fonts emprades, i, finalment, caure en contradiccions difícilment explicables, si no recorrem a contextualitzar l'obra en el moment precís en què va ser escrita.

Així, el llibre VIII del tom II de la *Historia...* (II: 57-99) de Boix abraça des de la «proclamación de Felipe V» fins a l'«Abolición de los

i Sanz, 1873), tot i que, sens dubte, serà interessant contemplar quina visió dóna allà, l'autor, sobre la guerra que enfrontà la Corona d'Aragó amb Castella.

Fueros», pràcticament. La veritat és que, per a ser un tema de tanta transcendència i ser el moment de la pèrdua del sistema foral valencià, tan car a Boix, aquest no li va dedicar massa espai i, encara, amb escassa originalitat. De fet, Boix fa una declaració, en nota, que ens situa davant les fonts que va emprar: el marquès de Sant Felipe, Miñana, Belando, Josep Ortí i «el autor de los *Reparos críticos* contra los comentarios del marquès de San Felipe». A més, Boix ho tenia clar: utilitza aquest darrer, també, «por haber sido todos ellos [els anteriorment citats] muy afectos a Felipe V» (Boix, 1845, II: 59). Així, sabem que les fonts de Boix foren proborbòniques i que, com ell mateix, ressaltaren la fidelitat de València al d'Anjou, que hauria estat mal pagada amb l'abolició dels Furs del regne de València. Unes fonts que foren, en definitiva, les següents: *Comentarios de la Guerra de España e historia de su rey, Felipe V, el Animoso*, de Vicent Bacallar i Sanna, creat marquès de Sant Felip pel mateix rei Borbó, i que va publicar a Gènova en diferents volums;⁷ de Manuel Miñana, el *De bellum rusticum valentino*, que degué consultar manuscrit;⁸ la *Historia civil de España y sucesos de la guerra y tratados de la paz desde el año mil setecientos hasta el de mil setecientos treinta y tres* (Madrid: Manuel Fernández, 1740-1744, 3 vol.) del pare jesuïta alacantí Nicolau de Jesús Belando;⁹ don Josep Ortí — que, de fet, és Josep Vicent Ortí i Major, com clarament es veu més avall (Boix, 1845, II: 71) —, que va redactar un dietari de la Guerra de Successió, que es trobava manuscrit i inèdit fins fa ben poc.¹⁰ En qualsevol cas, òbviament, la bibliografia que tenia a l'abast Boix era clarament partidària de l'Anjou i això es notarà en la seua síntesi.

Així, per exemple, tot i que no s'està de dir que Lluís XIV «quiso influir absolutamente en España, reduciéndola a una provincia francesa» (Boix, 1845, II: 57) i d'acusar al ministre del Borbó —Amelot, que hauria estat l'artífex de la centralització espanyola—¹¹ de ser el

7. Es pot consultar en edició moderna: Bacallar (1957).

8. Es pot consultar en edició moderna: Miñana (1985).

9. El volum tercer del pare Belando sembla que no agrada al poder, atès que va ser contestat per Melchor de Macanaz i, a més, va ser prohibit per la Inquisició (Ruiz de Larrínga, 1948).

10. Ara és accessible a l'edició que es conté a Escartí (2007)

11. «comprendió que no podía establecer de pronto un sistema de gobierno enteramente despótico, si no destruía antes las constituciones de Aragón, Valencia y Cataluña, tan opuestas a sus ideas» (Boix, 1845, II: 58).

culpables de tot el que va ocórrer (Boix, 1845, II: 95), amb paraules ben dures,¹² no deixa, a la fi, de lloar el regnat de Felip V — com veurem —, tot i els daltabaixos que va produir a València i, també, fins i tot, a la mateixa Castella.

Boix comença el relat de la Guerra de Successió invocant — com havia fet la historiografia tradicional valenciana — la gran i manifesta fidelitat de la ciutat i del regne — majoritàriament — als Borbons. I, per altra banda, acusa de la debilitat militar del país a la gestió dolenta del regnat del darrer Àustria: «no existía en el país cuerpo alguno de milicias que pudiera defenderlo» (Boix, 1845, II: 59). Evidentment, això el deixava a mercé dels austriacistes, que són considerats, en tot moment, com a «invasores» que trobaren, però, «numerosos parciales que, o por afecto a la casa de Àustria, o porque no podían transigir con las ideas dominantes en el reinado de Felipe, apoyaron desde luego el triunfo de los extranjeros, cuando por primera vez pisaron en Altea el territorio valenciano» (Boix, 1845, II: 61). Aquests austriacistes són considerats, a més, «los enemigos» (Boix, 1845, II: 63). Però, també carrega les tintes contra Amelot: «los valencianos [...] burlados en sus esperanzas por la política tortuosa y despreciable de Mr. Amelot...» arriba a dir (Boix, 1845, II: 65). Perquè, en definitiva, tracta de remarcar que si el País Valencià va ser partidari de l'Àustria, o si València es va lliurar al seu poder, això va estar per la mala política del govern del ministre francès ja esmentat, que no va atendre «estas pruebas de lealtad de Valencia» que «hacen resaltar mucho más la conducta desacertada del ministro Amelot» — com afirma en un altre lloc (Boix, 1845, II: 66).

Aquest és el to del discurs de Boix, que s'accentua, encara, en parlar de personatges com Basset, del qual diu que «trató de adquirir prosélitos, bajando su atención a la canalla más soez y despreciable»,

12. «no faltaban motivos para censurar la conducta del gobierno de Felipe V que, más atento a conservar el círculo de sus clientes que la independencia y seguridad de la monarquía, aprovechaban los días de su dominación para acrecer sus intereses particulares, sacrificando todo lo demás a su egoísmo. Presidido nuestro gobierno por un extranjero, que no comprendía el carácter de la nación española, trató de cambiar súbitamente sus costumbres, sus leyes y recuerdos, encontrando también almas mezquinas que, haciendo escarnio de nuestra antigüedad, se esforzaban en trasportar a nuestro país los vicios de la corte de Luis XIV» (Boix, 1845, II: 60-61).

remarcant que, per tal de fer-ho, «puso en libertad a los presos por causas comunes en las cárceles de San Narciso, estndiendo esta gracia a los que no pudieron fugarse de las de Serranos» (Boix, 1845, II: 73). Tot això comportà que «mientras la capital, entregada a los horrores de la anarquía, robustecida por la espada de un soldado vencedor, deseaba en silencio sacudir el yugo, que el abandono del gobierno le obligó, mal su grado, a recibir, estendíanse por todas las partes del reino las tropas austríacas, encontrando sin embargo más resistencia de la que podía esperarse de unos pueblos indefensos» (Boix, 1845, II: 73-74).

Les campanyes dels dos bàndols van narrant-se a les pàgines de Boix, amb major o menor riquesa en els detalls, conforme avança el capítol, posant especial cura a remarcar la injustícia dels càstics exercicis a Vila Reial (Boix, 1845, II: 78-79) i a Xàtiva (Boix, 1845, II: 84-90), narrant breument, en l'entremig, l'estada de Carles III a València, on, com és ben sabut, va establir la seua cort durant uns mesos. D'aquest monarca, Boix assenyala que

Durante los cinco meses que permaneció el príncipe en Valencia, asistió a todas las grandes funciones eclesiásticas, destinando para mayor pompa de estos actos su capilla de música. Esta conducta religiosa estaba en armonía con su vida privada; tenía siempre abierta la puerta a cuantos deseaban verle comer; daba audiencia pública todas las semanas, remediendo los desórdenes cometidos por sus generales y su diversión favorita era la caza en el lago de la Albufera, repitiendo frecuentemente y con entusiasmo, que en todos sus viages no había pasado otros momentos tan gratos como los que contaba sobre las tranquilas aguas de aquel lago delicioso y poético. Esta popularidad y su trato dulce y franco y su rígida administración de justicia escitaron las simpatías de los valencianos, que a pesar del disgusto con que sufrían su dominación, no pudieron menos de admirarle y respetar su poder, que respetaba también por su parte los fueros venerables del país (Boix, 1845, II: 83-84).

Enlloc més veurem una altra tan clara lloança a Carles III, per part de Boix, i convindrà recordar-la per al moment que farà la ponderació final del regnat de Felip V.

Per altra banda, convé remarcar com, en la narració de la batalla d'Almansa i el posterior incendi de Xàtiva, que precedí el Decret de

Nova Planta —que hi és reproduït, juntament a altres documents (Boix, 1845, II: 90-92)—, Boix es posiciona clarament al costat dels valencians, i fa recaure la desgràcia de l'incendi de Xàtiva en la malvolença del general francès D'Asfeld, del qual ens diu que

Este gefe era uno de los hombres más a propósito para sostener ciegamente un partido estremo; pues todo lo sacrificaba a sus principios y a la desmedida ambición que le devoraba. Francés al servicio de España, vino a medrar, durante la Guerra de Sucesión, y al retirarse después a Francia impuso una contribución exorbitante para los gastos de su viage, llegando su codicia hasta el exceso de encarcelar a los alcaldes queno habían satisfecho la cuota señalada. Tan cruel como avaro, no hallaba nada de repugnante en el horroroso espectáculo de los suplicios y por una víctima más, aunque inocente, no cejaba en sus planes (Boix, 1845, II: 86-87).

Això però, no va ser suficient. I Boix ho indica així: «por una orden superior se iba a arrasar la ciudad» (Boix, 1845, II: 87). I ens diu, més avall:

después de la destrucción de Játiva, a quién desde entonces mandó el rey dar el nombre de San Felipe, haciéndole olvidar un nombre de gloria y de insignes recuerdos, se rindieron a las tropas de Asfeld Alcira y Alcoy y, últimamente, Denia. En premio de estos servicios fue agraciado Asfeld con título de Castilla; y Valencia se apresuró a felicitar a su magestad por el triunfo de sus armas (Boix, 1845, II: 90).

El famós Decret de Nova Planta mereix més comentaris de Boix: «Atónito quedo el pueblo valenciano por un decreto que de una manera tan inesperada le privaba de su antigua constitución». I continua, dient: «Desde esta época data gran parte de nuestras calamidades y la decadencia de nuestro reino» (Boix, 1845, II: 93). En aquests paràgrafs, com el mateix historiador deixa traslluir, segueix a Francesc X. Borrull, en la seua defensa de la fidelitat de València a la corona i al Borbó, per tal de demanar el restabliment dels furs que, com sabem, no es va produir mai. Boix reconta el càstig als qui s'atreviren a redactar un document demanant el restabliment del sistema foral valencià —el jurat Lluís Blanquer i el canonge Josep Ortí— (Boix, 1845, II: 94), i no s'està d'assenyalar —seguint el marquès de Sant Fe-

lip— com els d'Asfeld «cometieron tantas tiranías, robos, estorsiones e injusticias», etc. (Boix, 1845, II: 94), que ben justa era la demanda dels valencians, que es queixaven davant el rei i provaren tots els camins possibles perquè se'ls restablissin els seus Furs (Boix, 1845, II: 94-96). Amb una interessant reflexió que convé, ara remarcar, pel que direm després:

Preocupados por otra parte los pueblos castellanos de que sus leyes se hubiesen estendido y gobernasen la corona de Aragón, que consideraban como rival, no advirtieron, o no quisieron creer, que el mismo golpe que había destruido las constituciones de Aragón y de Valencia destruiría bien pronto la de Castilla (Boix, 1845, II: 94-95).

I, com a conclusió, rebla el clau, dient que «el ministro Amelot dejó planteado un sistema de gobierno desconocido en España y en particular en la Corona de Aragón, que borraba la memoria de su antigua libertad.» I afegeix que «desde entonces perdió Valencia su inmenso poderío; faltáronle los recursos, porque todos los devoraba la corte; prohibióse en adelante el estudio del derecho de gentes; las cortes, menos libres que las valencianas, fueron un centro donde se recogían las gracias del trono; y el reino, dividido en parcialidades, tuvo que lamentar por espacio de muchos años las consecuencias del nuevo sistema» (Boix, 1845, II: 95).

Amb l'abolició dels Furs i els últims episodis dels llocs resistents i fidels a Carles III acaba Boix el relat de la Guerra de Successió. La valoració quasi final del període és prou crua: els partidaris d'un i d'altre pretendents haurien estat *maulets* i els *botiflets* (*sic*) (Boix, 1845, II: 97) que «levantaron sus respectivas banderas manchadas con la sangre de los justos, a cuya sombra se invocaba el trono de su rey por una parte, los derechos de un pretendiente por otra» (Boix, 1845, II: 97), i més encara, quan diu que «se improvisaron fortunas colosales, y todo era lícito para la ambición, la rapiña de los funcionarios públicos, el escandaloso desprecio de la justicia y el insultante boato de los que manejaban los caudales de la nación, hacían creer que el país era un patrimonio destinado para unos pocos» (Boix, 1845, II: 98).

Boix, a través del recorregut per la Guerra de Successió, malgrat que s'ha vist influenciat per la terminologia de les fonts emprades — proborrbòniques sempre—, no ha deixat de recollir les queixes dels

valencians davant la Nova Planta o davant altres atrocitats — com la crema de Vila Reial o la de Xàtiva. Per una altra part, si bé Boix ha estat incapaç d'aplicar la crítica que postulava al començament de la seua obra — curiosament, els Àustries són vistos com a estrangers, per exemple —, no és menys cert que ha sabut fer una abrandada defensa del sistema foral — que, clarament, reconeix que respectava Carles III, com hem vist. Els Furs dels valencians, per a Boix, esdevenien — i així ho denomina sovint — un sistema «constitucional», talment com ell, en les seues opcions polítiques liberals i moderades, demanava per a l'Espanya del seu temps. En aquest punt, òbviament, no aconseguia substrarure's de manifestar les seues preferències polítiques, malgrat que s'havia fixat l'objectiu de no mostrar-les.

Finalment, tot i la poca simpatia que li inspirava el rei Felip V — com hem vist que es deixa entreveure al llarg del relat —, i en especial els seus ministres — a qui no escatima crítiques —, acaba el capítol dient: «a pesar de quanto llevamos dicho, pocos príncipes ha tenido España más dignos que Felipe V de ocupar el trono. Amaba a sus súbditos como hijos, honraba y recompensaba el mérito y los talentos, estaba dotado de una grandeza de alma poco común y bajo su cetro, exánime y cadavérico a fines del reinado anterior, cobró aliento y vida.» (Boix, 1845, II:98-99). Tot un discurs que no lliga, en una contradicció més, amb les darreres paraules que tanquen l'episodi en l'obra de Boix: «Bien que el reino de Valencia, conmovido profundamente por la abolición de los fueros y empobrecido por la guerra de sucesión, consiguió a penas recobrar su antiguo esplendor y perdió del todo su inmensa preponderancia, reducido entonces a formar parte de la Corona de Castilla, sólo ocupa una gran posición en la monarquía por sus riquezas y por su población» (Boix, 1845, II: 99).

Un trist balanç, al remat, per als valencians, si féiem cas de les paraules de Boix, en fer una valoració global a la Guerra de Successió i al regnat del primer Borbó que, com hem vist, no pot ser més nefast. Tanmateix, en la ment d'un liberal com ell, encara no hi havia la possibilitat de fer una crítica forta a la monarquia ni a la casa regnant. De fet, les crítiques als ministres encara són deutors de la historiografia del barroc — per dir-ho així — on el rei era intocable i els culpables dels problemes de l'estat eren sempre els seus ministres. Boix encara no havia arribava a plantejar-se, segurament, la república com un sis-

tema de govern, cosa que vindria pocs anys després de la publicació de la seua *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, i de la qual ell va fugir tant com va saber, en veure's involucrat contra la seua voluntat.

Amb tot, la visió un tant «dramàtica» —per teatralitzada— de diferents episodis de la Guerra de Successió, i la insistència en el Decret de nova Planta com a causa de bona part de les desgràcies del país, ajudaria a crear un clima que veurem recollit, després, en homes com Llombart, ja clarament republicà i amb opcions culturals clarament renaixencistes.

Conscient de les particularitats valencianes, Boix va arribar a escriure, més tard, als seus *Apuntes históricos sobre los Fueros del antiguo Reino de Valencia*: «Todo ha ido desapareciendo desde que Felipe V abolió despóticamente la libertad de Valencia. La obra del gran Rey aragonés Jaime I fue destruida por el Rey francés Felipe de Anjou. La centralización exagerada de nuestros días ha dado el último golpe a la exigua independencia que disfrutaban todavía nuestras Municipalidades. Las provincias no son ya más que unas colonias desgraciadas...» (Boix 1855: VI). Felip d'Anjou va ser el causant de la desaparició del sistema foral valencià i això, ell, profundament enamorat de les tradicions valencianes i home liberal i que veia en el sistema constitucional una garantia per a l'estat, no li ho degué perdonar mai, tot i que, potser per la manca de reflexió de què l'acusaran Llorente i Llombart, no va poder fer el salt, encara, per veure en els Àustries els qui haurien garantit el seu sistema foral que ell tant enyorava. O, potser, no els va voler elevar a la categoria de precedents dels carlins del seu temps, que representaven, com sabem, l'opció contrària al liberalisme que ell encarnava. Tot un encreuament d'interessos, doncs, que podem detectar clarament a les pàgines de la seua *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, i no sols en els episodis de les èpoques més convulses que va viure personalment, sinó en pàgines que, en principi, podrien semblar menys propícies a aquest tipus de manifestacions.

Bibliografia

BACALLAR Y SANNA, Vicente (1957). *Comentarios de la Guerra de España e historia de su rey, Felipe V, el Animoso*, a cura de C. Seco Serrano. Madrid: Atlas.

- BOIX I RICARTE, Vicent (1855). *Apuntes históricos sobre los Fueros del antiguo Reino de Valencia*. València: Marià de Cabrerizo.
- BOIX I RICARTE, Vicent (1980). *Historia del País Valencià*, a cura de Pedro Ruiz Torres. Barcelona: Planeta, 6 vol.
- BOIX I RICARTE, Vicent (1988). *Historia de la ciudad y reino de Valencia*. València: Albatros. 3 vol.
- COMAS I Güell, Montserrat (2004). *Víctor Balaguer i el seu temps*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- DECHENT, Francesc (1880). «Vida de Don Vicente Boix». A: *Obras literarias de D. Vicent Boix*. València: Teodor Llorente i C.
- ESCARTÍ, Vicent Josep (2007). *El Diario (1700-1714) de Josep Vicent Ortí i Major*. València: Fundació Bancaixa.
- ESCRIVÀ, Vicent (1988). «Vicent Boix i Ricart (1813-1880): les bases del folklorisme renaixentista valencià». A: *Miscel·lània Joan Gili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 227-257.
- ESTRELA, J. Enric (2013). *Escriptors i literatura al Calendari Llemosí (1874-1883)*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- LLOMBART, Constantí (1883). *Los fills de la morta-viva*. València: Impremta d'Emili Pasqual.
- MARTÍ I BADIA, Adrià (2014). «La contribució de Vicent Boix i Ricart (1813-1880) a la recuperació de la consciència lingüística dels valencians». *eHumanista/IVITRA*, 5, p. 52-74.
- MIÑANA, Josep Manuel (1985). *La Guerra de Sucesión en Valencia (De bello rustico Valentino)*, a cura de Jordi Pérez Durà & Josep M. Estellés. València: Institució Alfons el Magnànim.
- ORTEGA DE LA TORRE, Eduardo (1987). *Vicent Boix: Aproximació biogràfica al Romanticisme valencià*. València: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- ROCA RICART, Rafael (2011). *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- RODRIGO Mancho, Ricardo (1993). «Vicent Boix i Víctor Balaguer: dues biografies en convergència». A: *Miscel·lània Joan Fuster*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 7, p. 199-222.
- RUIZ DE LARRÍNGA, Juan (1948). «El P. Fr. Nicolás de Jesús Belando, historiador franciscano descalzo, y sus obras impresas e inéditas». *Archivo Ibero-Americano*, 8, p. 395-405.